

L'art, testimoni del naixement d'un esport

RAMON BALIUS I JULI

Des de fa molts anys hem dedicat una atenció especial a la relació de l'artista amb l'esport i amb la creació d'obres consagrades als esdeveniments esportius. Podríem dir que les realitzacions més sinceres entre les produccions de temàtica esportiva són aquelles en què la inspiració arribà a l'artista per la contemplació de situacions plàstiques artístiques produïdes per la mateixa activitat física. Menys espontànies són les produccions promogudes per l'existència de fets esportius de més o menys importància o per encàrrecs que de vegades poden ser, fins i tot, massa específics. I és més estrany que l'artista pinti l'esport sense saber que ho fa, perquè la inspiració li arribi per circumstàncies de l'ambient. Aquest és el cas de l'abundantíssima creació pictòrica, en diferents llocs del planeta, que té com a denominador comú l'existència de paisatges nevats i gelats. Aquesta situació comporta la presència gairebé constant de personatges que, amb finalitats diverses en principi no esportives, llisquen sobre el terreny congelat. D'aquesta manera l'art esdevé testimoni del naixement d'un esport: el patinatge sobre gel.

El patinatge s'inventa semblantment a l'esquí, per la necessitat que té l'home de desplaçar-se per una superfície hostil. Esquís i patins sobre gel van néixer alhora i en àrees geogràfiques molt sem-

blants, per bé que en terrenys molt diferents, muntanyosos i nevats els primers i en llocs ventejats damunt de llacs, rius i bassals els segons. Els patins, que inicialment van ser elements que facilitaven el desplaçament individual, la caça i el fet del transport, a poc a poc, amb el pas dels segles van perdre el seu sentit pràctic, i finalment es van estructurar i van codificar com a esport en la segona meitat del segle XIX. Van ser l'origen de molts esports basats essencialment al gel.

Els primers patins de gel estaven formats per ossos d'animal (especialment túbies de ren, ant o bou, partides longitudinalment i polides) que s'untaven amb greix i exigien que l'individu utilitzés un pal per mantenir-se dret i poder-se empènyer. El patí es lligava als peus amb tires de pell animal. Arqueològicament, s'han trobat abundants patins de gel a Bjoko (Suècia), que es creu que daten de l'any 1000 aC, i en ciutats de la mar Bàltica, a Escandinàvia, Dinamarca, repúbliques bàltiques i del Nord-est de Rússia. També s'han fetes troballes a la Xina, a Sibèria i a Amèrica del Nord. Amb l'arribada del ferro, a Escandinàvia s'utilitzaren fulles de metall a partir del segon segle abans de Crist, malgrat que durant molt temps es va continuar amb els patins d'os. Més endavant, la fulla metàl·lica es va muntar sobre una base

Figura 1 Propagació dels vikings per Europa.

Figura 2 Johannes Brugman: *Accident de Litwina*.

de fusta, lligada a la sabata mitjançant una tira de cuir, i cap als segles XIII i XIV els holandesos van incorporar-hi veritables fulles d'acer que hi facilitaven els moviments i l'equilibri i van permetre abandonar els pals de propulsió.

En la propagació i extensió del patinatge van tenir un paper principal els vikings. A partir dels seus territoris escandinaus, van endinsar-se, com assenyalava el mapa adjunt (fig. 1), a Anglaterra, França, Holanda, Alemanya, Suïssa i tota la vall del Danubi. A ciutats d'Islàndia, de Normandia i en determinades parts d'Escòcia on els vikings es van instal·lar d'una manera estable, hi utilitzaven els patins com a mitjans de transport, de caça i fins i tot amb una finalitat guerrera. En alguns d'aquests llocs, la celebració de jocs esportius va tenir gran acceptació durant l'edat mitjana.

La primera vegada que es fa esment concret dels patins de gel és en una biografia de Thomas Beckett escrita pel clergue William Fitzstephen aproximadament l'any 1180. En una descripció de Londres inclou una activitat popular:

“Quan el gran basal que voreja les muralles del Nord de la ciutat està glaçat, molts grups de joves s'hi dirigeixen per jugar sobre el gel. Alguns tenen més habilitat a l'hora de gaudir-hi: equipen els seus peus amb os de tibia d'animal lligat a la part inferior del seu calçat, i fan servir pals reforçats amb punta de metall que intermitentment empenyen contra el sòl, i així s'impulsen tan suaument com un ocell volant o un dard de bal·lista. Però de vegades dos d'ells, posats d'acord, carreguen l'un contra l'altre des de direccions oposades alçant els pals i colpejant-se. Un o tots dos cauen, no pas sense lesionar-se, perquè, quan cauen, l'impuls els arrossega durant una bona distància i pateixen doloroses esgarrapades i ferides en qualsevol part del cap que toqui el gel. Sovint també es trenquen un braç o una cama.”

El document gràfic més antic referit a escenes de patinatge es va presentar el 1498 en forma d'una talla esculpida per Johannes Brugman, en la qual es representa la caiguda fatal que va tenir la jove Lidwina de Sheidam (Holanda) l'any

1395 (fig. 2). L'obra de Brugman va motivar que cent anys després de passar l'accident es popularitzés la llegenda de Lidwina. Ella era una nena de setze anys molt devota, pràcticament dedicada a Déu. El 1395 uns amics la van convidar a patinar. Mentre eren patinant, el llac glaçat es va trencar i Lidwina es va trencar sis costelles, i va quedar paralítica per sempre més (probablement va tenir una fractura vertebral amb afectació medul·lar). Després va tenir visions i se li van atribuir diversos miracles. La seva tomba va ser un lloc de pelegrinatge. El 1890 va ser canonitzada pel papa Lleó XIII, i el 1944 va ser declarada patrona dels patinadors.

Flandes i Holanda són els països europeus on més ràpidament es va produir el desenvolupament del patinatge. Especialment freds van ser els hiverns dels anys 1600 i 1700, que a més van ser més llargs del que fins aleshores havia estat habitual. Els historiadors van anomenar el primer quart del segle XVII “la petita edat del gel”. Gel i neu cobrien camps i ciutats, els canals i els rius es glaçaven i

Figura 3 Brueghel el Vell: *Patinatge hivernal amb patinadors i trampa per a ocells.*

Figura 4 Brueghel el Vell: *Caçadors a la neu.*

bloquejaven una activitat tan important com el transport fluvial, fonamental per a l'abastament de les poblacions. El patinatge sobre gel va constituir un excel·lent mitjà de transport durant l'hivern, i durant molts segles va ser un element essencial en el funcionament dels mercats. Ja hem assenyalat que la qualitat dels patins millorava, ni que fos lentament. Aquestes circumstàncies ambientals van motivar els pintors a plasmar allò que succeïa al seu entorn: paisatges nevats, canals gelats i escenes costumistes amb patinadors. Va ser una activitat molt popular per a rics i pobres, pagesos i aristòcrates, de totes les edats i sexes. Amb una certa freqüència es podien veure trineus tirats per bonics cavalls i al seu costat vilatans dins una caixa de fusta tirada per un ase o per un home. Segons Soraya Cartategui, mentre que els paisatgistes flamencs eren reconeguts per la seva tècnica acadèmica i perfecta i pel fet de treballar generalment a l'interior del seu taller, els holandesos més naturalistes pintaven escenes reals dels seus pobles o de la rodalia.

A Flandes, sota la influència de Hieronymus Bosch, conegut també com el Bosch (1453-1516), Pieter Brueghel el Vell (1525-1569) va ser l'autor de dues

obres cabdals en aquest terreny, com són *Paisatge hivernal amb patinadors i trampa per a ocells* (1565) (fig. 3) i *Caçadors a la neu* (1565) (fig. 4), aquesta última amb un desplegament extraordinari de patinadors. En el famós tríptic *Jardí de les Delícies* (1503-1504) del mateix Bosco, a la zona mitjana del panell dret es poden veure unes figures nues que es desplacen sobre trineus ben estranys sobre una fina capa de gel esquerdat. Pieter Brueghel el Jove (1564-1638) és autor de l'anomenat *Paisatge nevat* (fig. 5), obra que per a alguns és còpia d'un oli que el seu pare havia pintat el 1565. Altres pintors flamencs destacats amb composicions de paisatges amb neu, gel i patinadors van ser Jacob Grimmer (1525-1590) (fig. 6), Adam van Breen (1590-1645), Isaac van Ostade (1621-1649), Jan Abrahamsz Berstraten (1627-1666) i Anthony Berstraten (1639-1665).

En un important estudi sobre el Segle d'Or de la pintura holandesa, l'esmentada Soraya Cartategui explica que Davis Vinckboons (1576-1632) i Gillis van Coninxloo (1544-1607) van ser dos pintors flamencs exiliats a Holanda que van transmetre la seva tècnica a artistes holandesos del segle XVI, com Hendrick

Avercamp (1585-1634) (fig. 7), Esaias van de Velde (1587-1630) (fig. 8), Jan Josephsz van Goyen (1596-1654) i Barend Avercamp (1612-1679) (fig. 9). En les seves obres van representar nombrosos paisatges hivernals amb profusió de patinadors en les més diverses situacions. El segle XVII s'amplia extraordinàriament el nombre de paisatgistes que van tractar la temàtica hivernal. Així, Aert van der Neer (1603-1677) (fig. 10), Jan van Capelle (1626-1679), Salomon Jacobsz van Ruysdael (1600-1670) (fig. 11) i els denominats "italianitzants", com Jan Asselini (1614-1652), Nicolas Berchem (1620-1683), Wullem Schellinks (1627-1678) i Heinrich Wilhelm Schweickardt (1746-1797) (fig. 12). En moltes d'aquestes composicions hivernals es combinava harmònicament la topografia del paisatge i de les ciutats. De vegades, uns edificis o una església es veien llunyans sobre una elevació del terreny, mentre que el primer pla del quadre representava un camp gelat obert, ple de patinadors en situacions distintes, generalment treballant.

Mentre que als Països Baixos el patinatge era considerat apropiat per a totes les classes socials, en altres zones d'Europa la participació era més limitada a les

QUAN L'ESPORT ESDEVÉ ART

Figura 5 Brueghel el Jove: *Paisatge nevat*.

Figura 8 Esaias van de Velde: *Canal gelat*.

Figura 6 Jacob Grimmmer: *Hivern*.

Figura 9 Barend Avercamp: *Escena de patinatge*.

Figura 7 Hendrick Avercamp: *Escena de gel*.

Figura 10 Aert van der Neer: *Escena d'hivern amb patinadors sobre un riu glaçat*.

nivells elevats. Així, a Anglaterra, cap al segle XVII, es podia veure l'aristocràcia lliscant pels canals gelats amb perruques empolvorades i vestits rígids de brocat. Els Estuard, família real escocesa, es van exiliar a Holanda durant la dictadura de

Cromwell, i hi van descobrir el patinatge. Quan van tornar al seu país el 1660, l'hi van introduir i ben aviat va adquirir tal importància que el 1742 es va fundar a Edimburg la primera associació oficial de patinatge del món. El 1784 Sir

Henry Raeburn (1756-1823), aficionat a l'esport i a l'exercici físic, va pintar el quadre *El reverend Robert Walter patinant al llac Duddingston*. Aquesta figura de patinador es pot contemplar en la portada d'aquest número.

Figura 11

Salomon Jacobsz van Ruysdael: *Escena d'hivern amb patinadors davant d'una ciutat.*

Figura 13

Pierre Auguste Renoir: *Patinadors al Bois de Boulogne.*

Figura 12

Heinrich Wilhelm Schweickhardt: *Patinadors sobre un canal gelat.*

Figura 14

John O'Brien Inman: *Patinant a la llum de la lluna.*

A França el patinatge havia tingut un paper important a la cort de Lluís XVI, de la qual s'explica que Maria Antonieta l'havia practicat cap al 1776. El pintor naturalista holandès Johan Barthold Jongking (1819-1893), que des del 1846 vivia a París i era considerat un precursor de l'impressionisme, havia pintat una obra titulada *Patinadors*. És molt conegut i valorat el quadre de l'impressionista Pierre-Auguste Renoir (1841-1912), realitzat el 1868, titulat *Patinadors al Bois de Boulogne* (fig. 13). També aquesta temàtica va inspirar l'impressionista i fauvista Louis Valtat (1869-1952), autor el 1900 de la pintura *Patinadors d'hivern. El Jardí del Petit*

Trianon de Versailles. Probablement els patinadors protagonistes d'aquestes obres es movien aquests anys més per motivacions de recreació que per necessitats de locomoció o de treball.

Thomas Birch (1779-1851) va ser possiblement el primer pintor nord-americà que va crear escenes de paisatges nevats a l'estil holandès i que va influir en nombrosos artistes anteriors a la Guerra de Secessió. Així, George Henry Durrie (1820-1863), Thomas Doughty (1793-1856), Regis François Gignoux (1816-1882), Asper F. Cropsey (1823-1900) i Frederic E. Church (1826-1900), tots tenen en la seva obra escenes de gel i neu. Després de la guerra civil el

patinatge va guanyar popularitat als Estats Units com a motiu d'entreteniment esportiu. El 1878, John O'Brien Inman (1828-1896) va pintar l'oli *Patinant a la llum de la lluna-Central Park, la Terrassa i el Llac* (fig. 14), tot reflectint l'existència d'un públic que aprofitava les característiques ambientals d'un espai per practicar-hi un veritable esport que per aquells anys començava a organitzar-se a Nord-amèrica. A Nova York el patinatge es practicava a Central Park, lloc que durant la nit estava il·luminat amb reflectors de calci i on fins i tot una bola vermella penjada d'una torre assenyalava en quin moment el gel estava en condicions de duresa idònia per patinar. En la

seva popularitat va tenir una gran influència la participació activa de les dones i la qualitat dels patins. Fins aleshores els passeigs femenins eren lents i elegants, però el patinatge els va proporcionar la possibilitat de fer-los ràpidament i vigorosament sense perdre l'elegància.

És espectacular la gran quantitat d'obres pictòriques, especialment als Països Baixos i en determinats ambients, en què el patinatge era protagonista d'una activitat absolutament necessària per a la vida diària dels habitants d'aquells pobles. Entre els segles XIII i XVIII, en principi cap dels personatges pensava en esport, però era previsible que a poc a poc, en llocs i circumstàncies diferents, sorgís

i es desenvolupés l'esperit competitiu innat en l'espècie humana. Pensem que aquesta "multitud artística" és i serà irrepetible, i que avui el patinatge sobre gel no sembla un esport apte per a la pintura. Les tècniques fotogràfiques poden ser elements excel·lents per a la plasmació d'esdeveniments concrets protagonitzats per uns quants patinadors. Hem de fer una excepció esmentant una obra escultòrica que creiem que és única. Ens referim a l'artista d'Olot Rosa Serra, que el 1994, per completar la "Suite Olímpica" del Comitè Olímpic Internacional, va fer sis extraordinàries obres: *Hoquei sobre gel*, *Patinatge artístic sobre gel*, *Curling*, *Patinatge de velocitat sobre gel*, *Luge* i *Bobsleigh*.

Bibliografia

- Ice based sports: common origins, contrasting diffusion. Disponible a: www.olympic.org/common/asp/download_report.asp?file=en_report_664.pdf&id=664
- Ice skating. Disponible a: en.wikipedia.org/wiki/Ice_40k
- El arte y los inviernos en el siglo de oro holandés. Disponible a: 3.229.167.47/.../01/2006§or=NO1&descsector=&pagina=1&n=1-11k-